

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СІМЕЙНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ
ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ

*II Всеукраїнської конференції
здобувачів вищої освіти і молодих учених*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Випуск 2

4 листопада 2022 року

*Одеса
Видавництво ТОВ «Лерадрук»
2022 рік*

Друкується згідно листа Міністерства освіти і науки України «Про проведення міжнародних, всеукраїнських конгресів, форумів, науково-практичних конференцій та семінарів студентів і молодих учених на 2020 рік» (Лист МОН №22.1/10-83 від 19.01.2021) та рішенням Вченої ради факультету дошкільної педагогіки і психології (Протокол №2 від 30.09.2022).

Педагогічний альманах. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія та практика: матеріали II Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (04 листопада 2022 року). Вип. 2. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2022. 206 с.

Організаційний комітет:

- Богущ А. М. – дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор (голова);
- Бабчук О. Г. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології (заступник голови);
- Кавиліна Г. К. – кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології (відповідальний секретар);
- Булгакова О.Ю. – доктор психологічних наук, доцент, декан факультету дошкільної педагогіки та психології;
- Левицька М.І. – методист кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології

Матеріали збірника відображають наукові дослідження і їх результати, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів та молодих науковців, які навчаються у закладах вищої освіти України.

Відповідальність за зміст, точність цитат, прізвищ і даних несе автор.

ЗМІСТ

Розділ I. Теоретичні аспекти дошкільної освіти у сучасному вимірі

- Асеева Ю. О. Психолого-педагогічні основи сюжетно-рольових ігор дошкільників..... 6
- Богуш А. М., Чебан К. С. Розвиток зв'язного мовлення дітей передшкільного віку засобами української народної казки..... 11
- Бужина І. В., Поченюк Ю. С. Уявлення про природні явища як складова культури спілкування у дітей раннього дошкільного віку..... 16
- Волошин О. М. Умови формування креативної компетентності майбутніх вихователів в художньо-творчій діяльності..... 25
- Діхтяренко С. В. Дитяче експериментування: сучасна технологія дослідницької діяльності дітей дошкільного віку..... 30
- Колесник А. Г., Подимова Л. В. Особливості формування самосвідомості дітей старшого дошкільного віку... 39
- Кудрявцева О. А., Ньюкало О. О. Оптимізація педагогічної підтримки старших дошкільників у період їх підготовки до навчання у школі..... 45
- Монке О. С., Себова Ю. Г. Інтеграція засобів арт-педагогіки в подоланні тривожності дітей дошкільного віку..... 53
- Монке О. С., Харченко І. І. Гра як засіб морально-духовного виховання та морально-вольових якостей сучасних старших дошкільників..... 58
- Притуленко Н. С. Професійна підготовка педагогів дошкільної освіти..... 65

Розділ II. Інноваційні методи та технології у просторі дошкільної освіти

- Бабчук О. Г., Шевченко М. В. Агресивна поведінка дітей дошкільного віку: особливості та мотиви прояву..... 72

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

**К. пед. наук, доц. А. Г. Колесник
Магістрантка Л. В. Подимова**

Під самосвідомістю слід розуміти процес усвідомлення своєї особистості, свого «Я» як фізичної, духовної та суспільної істоти. Самосвідомість - це знання і водночас ставлення себе як певної особистості. Усі сторони особистості (фізична, духовна, громадська) перебувають у найтіснішій єдності, впливають друг на друга. Самосвідомість - усвідомлення людиною своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки, інтересів, свого становища у суспільстві. Самосвідомість передбачає виділення та відмінність людиною самого себе, свого «Я» від усього, що її оточує. Виникнення пов'язане з визначенням рівня розвитку свідомості та є необхідною умовою становлення особистості. Свідомість передбачає виділення суб'єктом себе як носія певної активної позиції стосовно світу. Це виділення себе, ставлення себе, оцінка своїх можливостей, які є необхідним компонентом будь-якої свідомості, і утворює різні форми тієї специфічної характеристики людини, що називається самосвідомістю [2, 5].

Виникнення та розвиток самосвідомості дитини протягом перших сьомі років життя нерозривно пов'язані з розвитком міжособистісних відносин з іншими. Дитина раннього віку ставлення до себе запозичує у дорослих. Тому вона називає себе у третій особі (Дімі чаю, Дати Даші пірамідку) і не рідко розмовляє з собою, як із стороннім: умовляє, лає, дякує. Єдність з іншими людьми, яку відчуває дитина, нерідко проявляється у його висловлюваннях [6].

Усвідомлення себе як постійного джерела різноманітних бажань та дій, відокремленого від інших людей, відбувається до кінця третього року життя під впливом зростаючої практичної самостійності дитини. Дитина починає опановувати виконання різноманітних предметних дій без допомоги батьків, засвоює

найпростіші навички самообслуговування. Дитина опановує прямоходіння, мовою, предметно-маніпулятивною діяльністю. У дитини виникають особливі почуття, які в психології названі почуттями самолюбства: почуття гордості та почуття сорому (первинні прояви емоційно-ціннісного компонента самосвідомості). Закінчується цей період воістину епохальною подією дитина починає вперше утверджуватись як особистість. Дитина починає розуміти, що, ту чи іншу дію виконує саме вона. Зовні це розуміння виявляється у тому, що дитина починає говорити про себе не в третій, а першій особі: «Я сам», «Я буду», «Я хочу», «Дай мені», «Візьми мене з собою». У спілкуванні з дорослими дитина навчається відокремлювати себе з інших людей [3].

Вступаючи в дошкільний вік, дитина усвідомлює лише сам факт, що вона існує, по-справжньому ще нічого не знаючи про себе та свої якості. Прагнучи бути як дорослий дитина раннього віку не враховує своїх реальних можливостей. Це досить явно виявляється у кризу трьох років. Незабаром дитина починає порівнювати себе з дорослими. Вона хоче бути таким, як дорослі, хоче виконувати такі ж дії, користуватися такою самою незалежністю та самостійністю. І не потім (колись), а зараз же, тут і негайно. Тому у дитини з'являється прагнення волевиявлення: вона прагне самостійності, протиставлення своїх бажань бажанням дорослих. Так виникає криза раннього віку. Дорослі в цей період зазнають значних труднощів у взаєминах з дитиною, стикаються з її впертістю, негативізмом [6].

Принаймні засвоєння норми та правила поведінки стають тими мірками, якими користується дитина в оцінці інших людей. Але прикласти ці мірки до себе виявляється набагато важче. Переживання, що захоплюють дитину, що штовхають її на ті чи інші вчинки, заступають від неї дійсний зміст скоєних вчинків, не дозволяють об'єктивно їх оцінювати. Така оцінка стає можливою лише на підставі порівняння своїх вчинків, якостей із можливостями, вчинками, якостями інших людей [7].

До старшого дошкільного віку, ставлення до себе знову істотно змінюється. До цього віку діти починають усвідомлювати не лише свої конкретні дії та якості, а й свої бажання, переживан-

ня, мотиви, які, на відміну від об'єктивних характеристик, не є предметом оцінки та порівняння, але поєднують та консолідують особистість дитини в цілому (Я люблю, Я прагну та ін.) все це відображається у посиленні суб'єктної складової самосвідомості та в змінах взаємини 6-7-річної дитини до інших людей [5].

Власне «Я» дитину вже не настільки жорстоко фіксовано на своїх перевагах та оцінці своїх об'єктивних якостей, але відкрито для інших людей, їхніх радощів та проблем. Самосвідомість дитини виходить за межі своїх об'єктних характеристик та відкрита для переживань інших. Дитина стає вже не тільки протилежною істотою, не лише засобом самоствердження та предметом порівняння з собою, але й самоцінною особистістю, суб'єктом спілкування та обігу їх цілісного «Я». Саме тому діти охоче допомагають одноліткам, співпереживають їм, і не сприймають чужі успіхи як свою поразку [2].

Особливу значущість у віці набувають моральні якості, які реалізуються переважно у соціальній поведінці дітей, тобто, у поведінці на користь іншого. Основним носієм цих якостей та їх поціновувачем є для дитини дорослий. У той самий час здійснення просоціальної поведінки у віці стикається зі значними труднощами і викликає внутрішній конфлікт: поступитися чи поступатися, віддати чи віддавати тощо. Можна вважати, що цей конфлікт породжується не суперечністю між зною моральною нормою та егоїстичним бажанням дитини (як це зазвичай пояснюється), а конфліктом між «правильною поведінкою», втіленим у дорослого, і прагненням до власної переваги в очах однолітка. Іншими словами, це конфлікт між «внутрішнім дорослим» та «внутрішнім однолітком» [8].

До старшого дошкільного віку, діти починають усвідомлювати як свої конкретні дії, так і свої бажання, переживання, мотиви, які на відміну від дій об'єднують і консолідують особистість дитини. Їхнє усвідомлення можливе лише завдяки тому, що у внутрішньому світі дитини існує той, кому можна віднести себе і свої переживання. Цим внутрішнім другом стає для старшого дошкільника одноліток. Таким чином, у старшому дошкільному віці одноліток є для дитини не тільки кращим

партнером зі спілкування та спільної діяльності, не тільки засобом самоствердження, а й суб'єктом звернення його цілісного, нерозкладного «Я». Це дає підстави говорити, що до кінця дошкільного віку щодо дітей до себе та до іншого посилюється особистісний початок. Ровесник стає для дитини не лише предметом порівняння з собою, а й самоцінною, цілісною особистістю, суб'єктом спілкування [4, 5]. Можна вважати, що поява та посилення суб'єктної складової у відносинах шести-семирічної дитини до інших дітей відображає певні зрушення у її самосвідомості. Власне «Я» дитину вже не настільки жорстко фіксовано на своїх перевагах та оцінці своїх об'єктних якостей, вона відкрита для інших людей, їх радощів та проблем

Центральним напрямом руху процесу самосвідомості особистості в період старшого дошкільного дитинства є розвиток статевої ролі самосвідомості, інтегруючим і системоутворюючим компонентом Я-концепції дитини - концепція статі, що активно формується в цей час. Цей період - сензитивний для становлення статевої ролі самосвідомості особистості, її гендерної схеми і концепції статі, оскільки саме цей елемент Я-концепції є зараз найбільш динамічно розвивається і впливає на зміст і рівень розвитку інших компонентів Я-концепції. Рівень становлення Я-концепції старшого дошкільника можна визначити через ступінь сформованості його гендерної схеми [5].

Досвід перших відносин із іншими рівними дитині людьми є фундаментом подальшої побудови особистості. У спілкуванні розвивається самосвідомість та самооцінка дитини. Звичайно, це пов'язано з оцінкою його поведінки з боку дорослого, із заохоченнями, осудами, зміною відносин. Відповідаючи питанням «що ти вмієш робити?», дошкільник називає такі дії, які вербально оцінюються вихователями чи батьками. Зазвичай це пов'язано із змістом занять. Ставлення однолітків до дитини залежить від оцінки його дорослими [3, 10].

У обставинах, що склалися, гострої необхідності вивчення даної проблематики неоднозначність розуміння та визначення поняття «самосвідомість», складність якого в деяких теоріях ігнорується, спрощується, підмінюється іншими понят-

тями, підвищує актуальність теоретичного аналізу цього поняття в контексті його історичного розвитку. Спрощене розуміння самосвідомості, виключно як «Я-концепції», призвело до однобічності досліджень, що приділяють увагу лише змістовній стороні даного складного явища та механізмів його розвитку [7, 8].

Умінням порівнювати себе з іншими дитина опановує лише до кінця дошкільного віку. Разом з цим може з'явитися й уміння навмисно користуватися ставленням оточуючих та демонструвати їм свої якості, що є характерним для кризи семи років [10].

Існуюча багатоплановість розуміння самосвідомості у теоретичній поданості, з одного боку, дозволяє розширювати горизонти цього психологічного феномена, з другого, - викликає труднощі у практичному застосуванні теоретичних знань. У тих проблеми психологічного вивчення процесу формування самосвідомості у старшому дошкільному віці вченими підкреслюється, що вершиною особистісного розвитку дошкільника є персональне самосвідомість, що включає усвідомлення власного «Я», співвідношення «Я» та іншого, своїх особистісних якостей, здібностей, причин успіхів і невдач та ін. (І. Лісіна, В. Мухіна, Л. Божович, А. Запорожець, Д. Ельконін та ін.).

У період активного формування нової соціально-психологічної реальності, з одного боку, розширюються перспективи вільного розвитку та самоствердження особистості, відроджується інтерес до незатребуваних ресурсів індивідуальності. З іншого боку, значні суспільні перетворення змінили умови, що впливають формування особистості онтогенезі.

Сучасні інформаційні технології відводять свідомість дитини на віртуальний світ, що може порушити її зв'язок із реальністю, змінити функціонування її свідомості, самосвідомості. У умовах зростає роль самосвідомості, як провідного конструкту у становленні особистості. Формування самосвідомості під час раннього онтогенезу, у вигляді гармонійного розвитку саморозуміння, самовідносини і саморегуляції, як компонентів, складових цілісний процес самосвідомості, сприяє зміцненню психологічних кордонів особистості [9].

Таким чином, ефективність процесу формування самосвідомості старших дошкільнят детермінована поетапним включенням дошкільнят до формування цілісного образу «Я». При цьому поетапне включення ґрунтується на системній організації комплексу психологічного супроводу. Формування самосвідомості дітей старшого дошкільного віку – складно організований процес, в якому системоутворюючим фактором є включеність дітей старшого дошкільного віку до спеціально організованої діяльності – рефлексивно-дидактичної гри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. 2008. 400 с.
2. Вяткин Б. А., Хотинец В.Ю Интегральная индивидуальность и этнические особенности человека. Пермь: ПГПУ, 1997. 60 с.
3. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
4. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах: общие и возрастные особенности: учебное пособие. Издание 2-е, дополненное. Минск: ТетраСистемс, 2000. 432 с.
5. Мухина В. Возрастная психология. Феноменология развития. 10-е изд., перераб. и доп. 2006. 608 с.
6. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: Навч. посіб. К.: Академ видав, 2008. 432 с.
7. Урунтаева Г.А. Диагностика психологических особенностей дошкольника. К.: Издательский центр «Academ», 1996. 324 с.
8. Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду и семье / Под ред. В. К. Котырло. К.: Педагогика, 1987. 142 с.
9. Эльконин Д.Б. Психология развития// Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. К.: Академия, 2001. С. 8-12.
10. Яковлева Н. Психологическая помощь дошкольнику. 2001 96 с.